

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

תרומה תשע"ו

פרשת שבוע

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם – במה ממלאים את המילוא?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

הציווי על בניית המשכן, מעלה את השאלה מהי המטרה ומה הדרך להשגתה? התשובה לכאורה ברורה, האמצעי - "ועשו לי מקדש" המטרה - "ושכנתי בתוכם". לימדונו חכמים, 'בתוכו' לא נאמר אלא 'בתוכם'.

בדברינו השבוע נציע, כי המקדש משמש כמקום המאחד את העם, העולה אליו לרגל שלש פעמים בשנה. לכאורה, יבוא הטוען ויטען כי גם העליה לרגל היא אמצעי לעבודה במקדש. אנו נציע להסתכל על כך אחרת, נטען שהתכנסות העם בלב אחד כאיש אחד, סביב המשכן-מקדש, היא הגורמת להשכנת שכינה על העם, וממילא מדובר במטרה ולא באמצעי.

דוד המלך הבין זאת, לכן כאשר העלה את הארון לירושלים, לעיר דוד, בפעם השנייה, הזמין את כולם, כמו שנאמר: "ויקהל דוד את כל ישראל אל ירושלים להעלות את ארון יקנוק אל מקומו אשר הכין לו" (דברי הימים א' ט"ו ג).

גם כשדוד בנה את ירושלים כמרכז הרוחני של העם לדורות מציין הכתוב: "ויבן דוד סביב מן המלוא ובייתה" (שמואל ב' ה' ט). על פי מה שחז"ל לימדונו, דוד השאיר שטח פתוח בתוך העיר, עבור חנייה לעולי הרגלים. שטח פתוח זה היה בבחינת הזמנה לעם, בואו נתאחד בזמן העליה לרגל, מדי שנה בשנה בירושלים.

סביב שטח זה, דור אחד מאוחר יותר, פרצה המחלוקת, שגרמה בסופו של דבר לפילוג העם ולפירוד נורא, בין ממלכת יהודה בראשות בן דוד וממלכת ישראל בראשות בן נבט.

בתקופתו של שלמה הכתוב מזכיר כמה וכמה פעמים את המילוא:

"וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית יקנוק ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים ואת חצר ואת מגדו ואת גגור: (מלכים א' ט' טו). אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה אז בנה את המלוא: (שם, שם כד).

וירבעם בן נבט אפרתי מן השרדה ושם אמו צרעה אשה אלמנה עבד לשלמה וירם יד במלך: וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרוץ עיר דוד אביו: והאיש ירבעם גבור חיל וירא שלמה את הנער פי עשה מלאכה הוא ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף: (שם, י"א כו-כח).

בסוגיא בסנהדרין מצינו: "אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה ירבעם למלכות - מפני שהוכיח את שלמה. ... שנאמר וזה הדבר אשר הרים יד במלך, שלמה בנה את המלוא סגר את פרוץ עיר דוד אביו. אמר לו: דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל, ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה" (דף קא ע"ב).

נציע כי המלוא, היה האזור שבין עיר דוד ובין הר המוריה. הוא הפך לחלק מן העיר עם בניית החומה החדשה בימי דוד. כאמור, דוד שרצה לעודד את עם ישראל לעלות לרגל לירושלים, השאיר שטח זה פנוי לטובת אוהליהם של עולי הרגלים. השטח הפנוי היה בבחינת שלט "עולי הרגל (עם ישראל המאוחד) אתם ברוכים הבאים". כאשר שלמה המלך החליט לבנות דווקא שם את ארמונה של בת פרעה, הוא שינה את המסר. השלט הוחלף והכיתוב החדש היה: "כל העמים ברוכים הבאים". במקום: "וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר יקנוק אללהיך בו" (דברים פרק י"ז ח) חידש שלמה, הגיע זמן הגאולה, אנו באחרית הימים, הגיע הזמן של: "יהיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יקנוק בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים: והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר יקנוק אל בית אלהי יעקב" (ישעיהו פרק ב' ג-ג).

כנראה שהיה זה מוקדם מדי, קודם כל, היה צורך לאחד עוד יותר חזק את העם סביב ירושלים ובית המקדש, ורק אחר כך לקרא לכל העולם להצטרף לעליה לרגל. ירבעם שרצה לתפוס את מקומו של שלמה יצא כנגדו. מכיוון שלא קיבל את ההנהגה פיצל את ואת הממלכות.

בין כך ובין כך, מי שהחלה להסתלק הייתה השכינה. ושכנתי בתוכם לא התקיים.
(המעוניינים להעמיק בנושא יותר יוזמנו בקרוב לקרא על כך בספרי החדש 'צפנת שמואלי שיצא בקרוב, בע"ה).
הבה נתפלל כי נזכה בקרוב לאחדות של כל חלקי העם וממילא תיסלל הדרך ל"ושכנתי בתוכם".

<p>לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיוון תשע"ד</p>	<p>לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל</p>	<p>לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל</p>	<p>לע"נ מרת שרה ונגרובסקי בת ר' משה זאב ע"ה נלביע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט</p>
--	---	---	--	--

משי 'ארץ חמדה' אבלה על מותו של חברנו האהוב הרב ראובן אברמן זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' איש תורת אמת שגורה בפיו, מחנך דגול ואיש המעלה מכלל הבחינות.

לע"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah | **ארץ חמדה, ע"ר**
2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080 | רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626 | טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org | info@erezhemdah.org

ביתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי

האם קורדייקוס הוא שיטיון?

הרב מבורך טויטו

מהי מחלת ה'קורדייקוס'? האם אדם החולה במחלה זאת מוגדר כשוטה? ננסה לענות על שאלות אלו על פי מאמרו של פרופ' יהודה לוי (אסיא לח עמ' 44-45).

הגמרא (גיטין סז, ב) אומרת שרפואתו של מי שאחזו קורדייקוס איננה תרופה מיוחדת אלא אכילת מאכלים בריאים 'בישראל סומקא וגומרי וחמרא מרקא', דהיינו בשר אדם צלוי ויין 'מזוג במים הרבה' (רש"י שם). **מכך שזו רפואתו** נראה שלא מדובר באדם המוגדר כשוטה גמור שהינו חסר דעת, אלא אדם שאין דעתו מיושבת עליו והוא נמצא במצב רגעי של בלבול וערפול, ובעזרת אכילת מאכלים אלה תתישב דעתו (ראה בפירוש יד פשוטה על הרמב"ם, ספר נשים חלק א עמ' תרג). כך נראה גם מפירוש רש"י על המשנה שפירש שקורדייקוס הוא מי 'ש'אין דעתו מיושבת', דהיינו אינו שוטה, אלא אדם שדעתו מבלבלת ולא מיושבת.

בתלמוד הירושלמי (תרומות א, א) מפורש שמי שאחזו קורדייקוס איננו שוטה. לאחר שמביא הירושלמי את סימני השוטה נאמר שם...! 'קורדייקוס אין בו אחת מכל אלו'. הכוונה לסימני השוטה שפורטו לעיל, דהיינו לאדם שאחזו קורדייקוס אין אף לא סימן אחד הקיים בשוטה. מובאת שם מחלוקת (וכן הוא בבבלי במסכת חגיגה) האם אדם מוגדר כשוטה אם התקיימו בו כל הסימנים המפורטים שם או רק אחד מהם, ומכל מקום הירושלמי אומר שמי שאחזו קורדייקוס אין בו אף אחד מהסימנים.

נביא את אבחנתו של פרופ' יהודה לוי במאמר הנזכר (ההדגשות שלי):

"קיים מצב של מחסור סוכר בדם בעקבות אכילה (postprandial hypoglycemia). כנראה יש אנשים אשר אצלם אכילת מזון עשיר בסוכר גורמת, אחרי זמן מה, לירידה חמורה של ריכוז הגלוקוזה בדם... כנראה כניסת הרבה גלוקוזה לדם גורמת לשחרור כמות גדולה של אינסולין הגורם ספיגת הסוכר בכבד, פעילות הממשיכה זמן מה גם אחרי שהאיזון הושג. כתוצאה מכך, ריכוז הגלוקוזה בדם יורד יותר מדי. מצב של מחסור בגלוקוזה, מצדו, יש לו שתי השלכות מורגשות במיוחד: מחסור סוכר במוח ושחרור הורמונים נגדיים. במקביל לאלה הסימפטומים של מצב זה גם הם נחלקים לשתי קבוצות: אלה הנגרמים ע"י לקוי בתפקוד המוח, אלה הנובעים מהפרשת יתר של הורמוני בלוטות על ידי הכליות (במיוחד אפינפרין). **בקבוצה הראשונה נכללים** סחרחורת, כאבי ראש, טמטום תהליכי המחשבה, ובלבול שכלי; **בעוד והקבוצה השנייה כוללת** זיעה, רעידה, רגשי פחד וכו'..."

הרי כאן מצב הדומה לקורדייקוס גם מבחינת האיטיולוגיה וגם מבחינת הסימפטומים הכוללים **בלבול שכלי**. מענין שהטיפול המומלץ למצב זה הוא תזונה עשירה בחלבונים בצירוף מעט פחממנים – זהה לטיפול המומלץ בגמרא לקורדייקוס"

נעיין בכמה דוגמאות מדברי רבותינו הראשונים שהבחנה הנ"ל בין שוטה למי שאחזו קורדייקוס עומדת ביסודן. **הרמב"ם** בפ"ב מהלכות גירושין מכנה את מי שאחזו קורדייקוס בלשון זה: "מי שהיתה רוח רעה מבעתת אותו". בהלכות ביאת מקדש ח, טז כתב: 'ועוד יש שם באדם ארבעה מומין אחרים ואלו הן: החרש, השוטה, והנכפה אפילו לימים רבים, מי שרוח רעה מבעתתו תמיד או מוגדר כשוטה, כאמור (ע"ן בפירוש יד פשוטה לגרנ"א רבינוביץ על הלכות גירושין שם).

תשובות ופסקי דינים מרש"י וחכמי שו"ם הקדמונים ז"ל, התפרסם בכתב עת מוריה (שנה רביעית, גל' ז-ט [מג-מה], אדר-ניסן תשל"ג): 'ור' עצמו כשהוא חולה אינו מתפלל אלא קורא קירית שמע בלבד, משום הא דתניא אבוא דשמואל כי הוי אתי מאורחא לא הוה מצלי תלתא יומי, כלומר לאחר חזרתו מן הדרך לא היה מתפלל כל שלשת ימים, דטורח הדרך אוחזתו קורדייקוס ואינו יכול לכון... ברור שלא מדובר שנעשה שוטה ח"ו מטורח הדרך, אלא שדעתו לא הייתה מיושבת עליו כדי שיוכל לכוון.

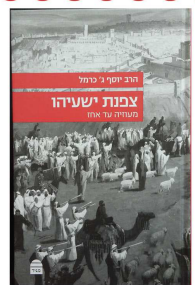
הטור ביורה דעה סימן רפו כתב: 'ירושלמי בי מדרשו דר' חנינא הוי ליה מזוזתא, וכן עשה הר"ם מרוטנבור"ק מזוזתא לפתח בית מדרשו, ואומר כשהיה ישן בו שינת הצהרים היה רוח רעה מבעתתו קודם שתקן בו מזוזתא. לכאורה כוונת הטור בביטוי זה למי שאחזתו רוח רעה האמור בטור אבן העזר סימן קכא, ואם כן הוא הרי לנו מקור נוסף ממנו עולה שאין הנבעת מוגדר כשוטה, וכפי שנתבאר היטב במאמרו של פרופ' לוי.

נסיים בדברי החזון איש אבן העזר פו, ח, שלאור הבחנה זאת מבאר את דברי הרמב"ם בהלכות גירושין ב, טו. הרמב"ם כתב שם שאדם שצוה בהיותו בריא לכתוב ולתת גט לאשתו ולאחר מכן נבעת, שיש להמתין עד שיבריאה ורק אז לתת את הגט, ואם נתנו קודם שהבריאה בזמן שהרוח הרעה עדיין מבעתתו, הגט כשר מן התורה ופסול רק מדרבנן (בפרקים ב' ו-י' הרמב"ם כותב שגט 'פסולי' כשר הוא מן התורה ופסול רק מדרבנן). בתחילה תמה החזון איש על מי שרצה לפרש שהגט כשר מן התורה גם אם בעת נתינתו היה הבעל שוטה, ואף העלה אפשרות שהמילה 'פסולי' ברמב"ם טעות סופר היא וצריך להיות 'בטלי' (ראו ס"ק ד, ה). לאחר שעמד על ההבחנה הנ"ל כתב שדברי הרמב"ם מתפרשים כלשונם, ורק לגבי מי שנבעת כתב שהגט כשר מן התורה ופסול מדרבנן משום שאינו שוטה, אך לגבי אדם שצוהו לתת גט ונשתטה יודה הרמב"ם שגט שיינתן בעת היותו שוטה בטל הוא מן התורה.

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפיה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטוריה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו.

בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה בהלכה

ועשו ארון

הרמב"ם ובעל ספר החינוך לא מנו את המצוה הזו בין תרי"ג המצוות, אבל הרמב"ן סבור שזו היא אחת מהן. ומדוע לא מונה הראשונים? יש שביארו משום שהארון הוא אחד מתוך כלי המקדש, והמצוה לעשותו היא חלק ממצות בנין המקדש. יש שביארו שאין זו מצוה הנוהגת לדורות, שהרי לא נצטרך לעולם לעשות ארון שני. הארון שעשה משה נגנו, ועתיד הוא לשוב אלינו. ואף שלמה, שעשה את כל הכלים מחדש, לא עשה ארון חדש.

מאידך גיסא, הרמב"ן שמנה את עשיית הארון למצוה בפני עצמה, לא מנה את עשיית שאר כלי המשכן. זאת משום שהמנורה, השלחן והמזבח אינם מצוות בפני עצמן, אלא הם הכשר עבודה - המנורה להדלקה, השלחן להנחת לחם הפנים, והמזבח להקרבת הקרבנות. לעומת זאת הארון - שום עבודה לא נעשית עליו או באמצעותו.

שינוי הלשון שבארון - "ועשו ארון", במקום "ועשית שלחן", "ועשית מנורת זהב", "ועשית את המזבח" - מוסבר לשתי הדעות: או שעשיית הארון אינה מצוה עלינו, ולכן "ועשו" ולא "ועשית"; או שדווקא הארון מצוותו לדורות, ולכן "ועשו" (גם אנחנו), ואילו שאר הכלים - "ועשית", אתה משה.

אף שלא מנה הרמב"ם את עשיית הארון כמצוה, בכל זאת מונה הוא כמצוה את החובה לשאת את הארון בכתף, ולא על עגלה. את המצוות האחרות הנלוות לנשיאת הארון - שלא לנגוע בו, ושל א לראות אותו - לא מנה הרמב"ם. אבל רב סעדיה גאון, רבי שלמה אבן גבירול ובעל ספר היראים מנו גם מצוות אלו.

ע"פ הערך ארון בכרך ב

ארון הקודש

כך מכונה הארון הבנוי בחזית בית הכנסת, ובו מונחים ספרי התורה בעת שלא קוראים בהם. יש לו דין של תשמישי קדושה, ולכן גם אם מחליפים אותו באחר, יש לנהוג בישן קדושה. כמו כן אין להניח בתוכו דברים אחרים שאינם ספרי תורה.

בכל זאת נשאלה השאלה באשר להנחת חומשים וסידורים, ספרי הפטרות (הכתובות על קלף), או יריעות של ס"ת שנפסלו. לכאורה, כל אלה קדושתם פחותה מקדושת ס"ת, והנחתם בארון הינה הורדה מקדושתו. אבל כמה סברות נאמרו להיתר:

כשגם ס"ת מונחים שם, אין זו הורדה מקדושתו של הארון. תתעורר בעייה כאשר מוציאים מהארון את כל ספרי התורה, כגון בהושענא-רבה או בשמחת-תורה.

מלכתחילה, כשנבנה הארון, חשבו על כך שיונחו בו גם חפצי קודש אחרים - "לב בית דין מתנה עליהם".

כיון שרגילים בימינו להלביש ס"ת במעילים, ממילא נעשה ארון הקודש "תשמיש דתשמיש", והנחת חפצי קדושה אחרים בו אינה פוגמת מקדושתו.

למרות הנ"ל יש שאסרו הנחת כל חפץ אחר, למעט ספרי תורה כשרים; ויש שאסרו הנחת חומשים וסידורים וכל מה שפחות בקדושה מאלו.

ע"פ הערך ארון הקודש בכרך ב

רפואה והלכה

השתלת איברים - תורם חי

דָּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנוּ לָבוֹ תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי (שמות כה ז)

מתוך: א. שטינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, מהדורה חדשה תשס"ו, כרך ג, ערך השתלת אברים, טורים 98 - 115

פרשנות המקרא

ל"פ: תרומה - הפרשה.

לָבוֹנוּ בְּחַיִּי: תקחו את תרומתי. אחר שהזכיר נדיבות הלב יחס התרומה אליו שאמר "תרומתי" כי אז יהיה רצונו דבק בהם, כי אין רצון ה' יתברך בצרי העין, ועוד להורות כי כיון שהתנדב המתנדב תרומת ה' הוא, ואם אינו נותנה נענש. ואם נתנה כבר יצאה מרשותו ואין לו בה כלום.

אוֹר הַחַיִּים: מאת כל איש וגוי. אולי שיכוין לומר כי באיש שיודעים בו שהוא נדיב לב לא יכניסוהו במשפט ההערכה לדעת מה יקבלו ממנו כיון שהוא מוחזק כי לבו נדיב יקחו ממנו את אשר יביא כי ודאי שיודע הוא עצמו שזה הוא יכלתו ואת זו אצדיק שהוא תרומתי הצריך לתת כאומרו את תרומתי. עוד ירצה לומר שאינה חשובה ליקראות תרומתי אלא המובא מנדבת לב האדם, והוא אומרו מאת אשר וגוי תקחו את תרומתי, אבל המעושה לא קראה תרומתי אלא תרומה דכתיב ויקחו לי תרומה.

הַכֶּחֶזֶק וְהַקְּבֻלָּה: יקחו לי. כשהמקבל אדם חשוב אז נחשב הנותן כמקבל, כבקדושין נתנה היא ואמר הוא אם הוא אדם חשוב מקודשת, לכן אמר כאן ויקחו ולא אמר ויתנו.

לִפְנֵי הַיָּרֵךְ: תרומה - משורש "רום", להתרומם ולהתנשא מעל, ומכאן: להיות מורם ומובדל למען מטרה נעלה; ידבנו - משורש "נדב", קרוב ל"נטף", לצאת מבפנים טיפין - טיפין (ועיי' פי' להלן לה, ה), ומכאן: "נטף", שרף הנוטף מן העץ; ובדרך ההשאלה: להביע מחשבות - הווה אומר: לעורר אחרים להרים תרומה. הרי זה ביטוי לנתינה מתוך התנדבות גמורה.

כללי - באופן עקרוני, יש מקום לשקול לקיחת איבר מתורם חי רק אם אין בניתוח משום סיכון מיוחד של התורם, חיינו יוכלו להימשך לאחר הניתוח ללא שחרון האיבר יהא מורגש, ולא יזדקק התורם לטיפולים מיוחדים, או למעקב רפואי ממושך. כמו כן יש הצדקה לשקול לקיחת איבר מתורם חי רק אם סיכויי ההשתלה טובים, ובנסיבות המקרה הנידון תרומתו של התורם היא הדרך

הטובה ביותר לטיפול בחולה. אי לכך, כיום יכול אדם חי לתרום לצורך השתלה את האיברים הבאים: כליה, דם, מוח עצם, חלק מהכבד, חלק מהריאה.

בכל מקרה של תרומת איברים על ידי תורם חי יש צורך בהסכמתו המודעת לתרומה כזו [1].

מכלול השאלות ההלכתיות - השאלות ההלכתיות הנוגעות לתורם חי בצורות שונות וביחס לאיברים או רקמות שונים הן [2]: איסור חבלה, כולל חבלה עצמית; איסור הסתכנות; בעלות האדם על גופו; חיוב הצלת הזולת מגדרי השבת אבדה, 'לא תעמד על דם רעך', 'ואהבת לרעך כמוך'. אם מדובר בתרומת איברים תמורת תרומה נוספות מתווספות שאלות של החיוב לקיים מצוות בחינם, ותוקף המכירה של חלקי גוף.

איסור חובל בעצמו - נחלקו תנאים בעניין עצם האיסור של חובל בעצמו (ללא קשר למטרה חיובית בחבלה), אם מותר לאדם לחבול בעצמו אם לאו [3]. להלכה - דעת רוב הפוסקים, שיש איסור בחבלה עצמית [4], אלא שנחלקו בתוקף האיסור - יש הסבורים, שאיסור חובל בעצמו הוא מן התורה [5]; ויש הסבורים, שהאיסור הוא רק מדרבנן [6]. אכן, מצינו מספר הגדרות הלכתיות של איסור חובל, בין בעצמו ובין בזולתו, וכולם אינם שייכים במצב של תרומת איברים מן החי לצורך הצלת הזולת:

על פי הרמב"ם [7] גדר חובל הוא דווקא דרך נציון או דרך בזיון, על פי שתי גירסאות שונות ברמב"ם. יש מי שכתב, שיש לקיים את שתי הגירסאות, ושהמגבלות הללו חלות הן על החובל בחברו, והן על החובל בעצמו [8]. לפיכך, רק חבלה שהיא גם דרך נציון וגם דרך בזיון - אסורה. ואמנם, אף אם שתי הגירסאות אמת, מכל מקום שניהם לא שייכים ביחס לתרומת איברים מן החי, שבוודאי לא נעשית בדרך בזיון או בדרך נציון, ולכן מעצם ההגדרה אין פה חובל.

על פי אחד האחרונים [9] איסור חבלה, כמו גם איסורים אחרים שבין אדם לחברו ('לא תשנא', 'אלמנה ויתום לא תענון', 'לא תלך רכיל', 'הלבנת פנים, קללת הזולת) אינם אסורים אלא דרך קלקול והשחתה שלא לצורך, אבל כשיש צורך ותועלת, והתרו כל האיסורים הללו. ובוודאי שתרומת איברים הם לצורך ולתועלת רבה. על פי אחד מגדולי הפוסקים בדורנו [10], אם אדם חובל בעצמו ומטרתו איננה החבלה והצער הכרוכים בה, אלא מטרתו היא אחרת, כגון להרוויח ממון או ליופי, אין זה גדר חובל בדרך נציון או בדרך בזיון ומותר.

יתר על כן, לשיטות מרבית הפוסקים שיש מידת חסידות, ואולי אף מצווה ממש לתרום איבר להצלת חיי הזולת, בוודאי אין זה גדר של חובל, כמו שלצורך קיום מצות ריפוי מותר לבצע ניתוחים וחבלות שונים, כי אין זה כלל גדר חובל, אלא גדר מציל.

איסור הסתכנות - השאלה העקרונית, האם מותר לאדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו מוודאי סכנה, נידונה בהרחבה בין הפוסקים [11].

כמו כן מקובלת ההלכה שלצורך פרנסה מותר לאדם לסכן את חייו, כמבואר בתורה: 'כי אליו הוא נשא את נפשו' [12], ודרשו חז"ל: "מפני מה עלה זה בכבש, ונתלה באילן, ומסר את עצמו למיתה - לא על שכרו?" [13], ויש מגדולי הראשונים [14] שלמד מכאן הלכה למעשה שאם נגרם לשכיר נזק עקב עבודתו, המעסיק פטור מהנזק, כי "לפעמים שיפול ממנו וימות, ובכלל סכנת נפשו הכניס עצמו מחמת שכרו, ואלו דברים פשוטים הם". וכן כתב אחד מגדולי האחרונים [15], ש"לזה התורה התירה כמו כל סוחרי ימים מעבר לים, שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו, אין ברירה, והתורה אמרה 'ואליו הוא נושא את נפשו'" [16].

כליה - בהשתלת כליה מתורם חי השאלה ההלכתית העיקרית היא: האם מותר לאדם להכניס עצמו לספק סכנה, כדי להציל חברו מסכנה וודאית, ואם מותר - האם יש עליו חיוב לעשות זאת.

בנידון ההשלכה ההלכתית של שאלה זו ביחס להשתלת איברים מן החי, דנו בכך פוסקי דורנו: יש שפסקו לאסור תרומת כליה מן החי. נימוקם: יש סכנה בתרומת כליה, ואסור להכניס עצמו לספק סכנה [17]; יש שהתירו לאדם לתרום כלייתו מחיים, והיא מידת חסידות, אך אין חיוב לעשות זאת [18]. נימוקם: הסיכון בתרומת כליה הוא קטן ביותר, וכלול בהגדרת מידת חסידות של סיכון עצמי [19], ואדם מסתכן במידה קטנה כעין זו להצלת רכושו, ולכן אין זה בגדר סיכון אסור [20]; ויש מי שכתב, שלא רק שמותר לתרום כליה מחיים, אלא שמצווה יש בדבר, ואם לא עשה זאת עובר על הלאו של 'לא תעמד על דם רעך' [21]. נימוקו: הסיכון הוא קטן מאד, וגם אין להתחשב בסיכון שיישאר בכליה אחת, כיון שכרגע אין בכך סכנה, אלא שבעתיד אולי תיפגע דווקא הכליה הנוותרת, הוא חשש רחוק, ולא נחשב אפילו ספק סכנה.

במקרה ששני אחים מתאימים להיות תורמי כליה לאחותם, אלא שאחד נשוי ואשתו מתנגדת לתרומתו, והשני רווק והוא חושש שיתקשה למצוא שידוך לאחר שיתרום אחת מכליותיו, יש להעדיף את עמדת הרווק, ולקחת את הכליה מהנשוי, וזאת בתנאי שתרומת הכליה לא תפגע בחיובי עונה כלפי אשתו, שכן אין אדם רשאי להיות חסיד על חשבון אשתו, אבל אם אין פגיעה במצות עונה, אין די משקל בהתנגדות האשה מול הערך העליון של הצלת חיי אדם [22].

במקרה שאדם מסכים לתרום כלייתו, אך ההורים מתנגדים לכך, מידת חסידות היא לתרום הכליה למרות התנגדותם [23]. לעתים התורם-החי המתאים ביותר מבחינת סיווג הרקמות הוא פסול דין. במקרה זה אין היתר הלכתי לקחת ממנו כליה. כך הדין בקטן פחות מבן שלוש עשרה שנה ויום אחד, שלא מועילה הסכמתו לתרום כליה מאחיו, כי אין מתנתו מתנה, ואין קנינו קנין, ואין הסכמתו תופסת, וגם לא מועילה הסכמת ההורים בשמו, כי אין הם בעלים על גופו, ואין בהסכמתם כלום. אבל כשהוא מעל י"ג שנה ויום אחד מועילה הסכמתו [24]. וכן מי שאינו בר-דעת אין לקחת ממנו כליה, ואין הסכמתו מועילה כלל, ולא מועילה הסכמת אפוטרופוס, כי אין על פסול-דין חובת הצלה וקיום מצווה, ואין לסכן אותו אפילו סיכון מועט [25].

דם ומוצרו - מותר לתרום רקמות אלו לצורך השתלה, כי אין סיכון בדבר, וגם גזעו מחליף, ומצווה לקרוב משפחה להתנדב לכך בעת הצורך, כדי להציל נפש בישראל [26]; ויש הסבורים, שיש על כל אחד מצווה בתרומת דם, והוא גדר של הצלת נפשות [27]. והוא-הדין ביחס לתרומת טסיות דם, כאשר לוקחים בכל פעם כמויות קטנות של דם, ומסננים את הטסיות מתוכם, ומחזירים לתורם את שאר חלקי הדם [28]; וכן מצווה על בעלי סוג דם נדיר לתרום לבנק הדם, כי קיימת שכיחות גבוהה לצורך במנות דם רבות, ובסוג נדיר לא תמיד ניתן למצוא מיד את הכמויות הדרושות [29].

אם התורם מסרב, ומדובר בסוג דם נדיר שאין דרך אחרת להשיגו, ואי-התרומה תסכן את חיי חברו - יש מי שכתבו, שבכל זאת אין לחייבו לתרום דם עבור חברו, אלא שאם תרם, הרי זו מידת חסידות [30]. ונימוקם: לפי התורה הדם הוא הנפש, ואי אפשר לחייב אדם למסור נפשו עבור קיום איזה מצווה, וכן שבכל מקרה של פגיעה בגופו של המציל, אין חיוב של השבת אבדה, ולא של 'לא תעמד על דם רעך', ואפילו בדברים שגזעו מחליף; ויש מי שכתבו לחייב תרומת דם בתנאים אלו [31]. ונימוקם: מכיוון שאין סכנה בתרומת דם, יש חיוב של 'לא תעמד על דם רעך'.

יש מי שכתבו, שמותר לתרום דם לבנק דם תמורת כסף, ואף על פי שאין זה לצורך פיקוח נפש לפנינו [32]; יש מי שכתבו, שלכתחילה אין לקחת ממון עבור תרומת דם, אבל אם התנה, חייב לשלם [33]; ויש מי שכתבו, שאסור לאדם למכור מדמו בשביל הרווחת כסף [34].

מותר ליהודי לתרום דם, גם אם ישתמשו בו עבור גויים [35], וכן מותר ליהודי לקבל תרומת דם מגוי וממי שאינו מקפיד על אכילת

מאכלות אסורים [36].

בשבת אסור לתרום דם, אלא אם כן הוא עת מלחמה, ואין די מנות דם בבנק הדם [37], או שיש צורך בעירוי דם לחולה, ואי אפשר להשיג דם מוכן בבנק הדם [38].

מוח עצם - יש מי שכתב, שצריך לשכנע ולבקש מתורם מתאים להתחזק ולקיים מצוות פיקוח נפש, ולהסכים לתרום מוח עצם למי שזקוק לכך, אבל אין להפעיל עליו שום לחץ וכפיה, ואפילו לחץ פסיכולוגי או חברתי, בגלל פחדו מקצת סכנה שבדבר. אבל אם מדובר רק בצער, ואפילו כאבים, אפשר לחייבו להציל את זולתו, אם אין אחרים שיכולים לעשות זאת [39]. ואם תורם מוח העצם המתאים הוא קטן, אבל הוא בר-דעת ומסכים, מותר לקחת אותו כתורם; ואם הוא עדיין לא בר-דעת, יתכן שמותר להוריו להסכים עבורו כדי להציל בן משפחה [40]; ויש מי שכתב, שכופים לתרום מוח עצם, מכיוון שאין סכנה בתרומה זו, ויש בזה משום 'לא תעמד על דם רעך', וכדין כפיה על הצדקה, ובוודאי שכופים קרוב משפחה לכך, והקרוב קרוב קודם, ובעיקר אב לבנו, ובן לאביו. כמו כן בית דין כופים על קטן לתרום מוח עצם מדין חינוך, ומכיוון שאין בזה סכנה עליו, אלא שתחילה יש לנסות לשכנעו להסכים לכך, ובכל מקרה רשאי התורם בכפיה להתנות את תרומתו בקבלת פיצוי כספי על החבלה הכרוכה בכך [41].

תרומת איברים עבור תמורה

עשיית מצוות בחינם - מעיקר הדין חייב אדם לקיים מצוות בחינם [42], ויש מי שהסיק, שבתרומת איברים מן החי, שיש בזה גדר מצוות השבת אבדה, ודין 'לא תעמד על דם רעך', חייב תורם האיברים לקיים את המצווה בחינם, כדין כל קיום מצוות; אך מותר לו לקבל שכר בטלה ודמי צער, כפי שנפסק ביחס לרופא [43]. אך אין כן דעת רוב הפוסקים והרבנים, מכמה נימוקים: החיוב לקיים מצוות בחינם הוא דווקא במצווה שמחוייב העושה אותה לעשותה [44], ומכיוון שתרומת כליה מן החי לדעת רוב הפוסקים הוא רק משום מידת חסידות, ולא חיוב גמור, אין חיוב לעשות מעשה חסד לפני משורת הדין בחינם; אפילו שכר מצווה אינו אסור אלא אם לא פסק עמו שכר קודם עשייתה, אבל אם פסק עמו שכר קודם עשייתה, נותן לו שכרו כפי מה שפסק [45]. ולפיכך אם מתנה תורם האיברים שיעשה זאת תמורת שכר, וקוצב את שכרו מראש, חייבים לשלם לו; קיום מצוות הצלת הזולת על ידי תרומת איברים לא שונה ממצוות אחרות, שנפסק לגביהם שבימינו מותר לקחת שכר על פי ההיתר הכללי של "שכר בטלה" ושל "עת לעשות לה' הפרו תורתך", כמו בשכר לרבנים ולרמ"ים, שבוודאי צריכים ללמד בחינם, או שכר הרופא, שבוודאי מקיים מצווה וצריך לעשות בחינם, ובכל זאת כולם מקבלים שכר על פעולתם [46].

בעלות האדם על גופו - בעיה הלכתית נוספת הקשורה בקבלת שכר עבור תרומת איברים נוגעת לשאלה המהותית אם אדם הוא בעלים על גופו אם לאו [47]. והנה לכאורה אם האדם איננו בעלים על גופו, וחלקי גופו לא שייכים לו, ממילא אין הוא יכול למכור אותם, כי הקניין לא חל. ואמנם יש מי שכתב, שגם במכירת איברים מתוך גופו לא תחול המכירה, לשיטת הסוברים שאין לאדם בעלות על גופו [48]. ועוד יש מי שהעיר כי יש שאלה של גמירות דעת והסכמה מודעת במכירת איברים בגלל מצוקה כספית [49]; ויש מי שכתב, שבנידון שאלת מכירת איברים אין עניין הבעלות רלוונטי, כי דווקא ביחס למקרה שבו נכרת איבר מגופו של אדם, כגון יד או רגל, שאם אין הוא בעלים על גופו, לא יכול למכור את האיבר, אבל מי שמסכים שיוציאו איברים מגופו, זכאי לקבל תשלום על כך, ואין בזה שייכות לבעלות האדם על גופו, אלא שאלת חובל וחמישה תשלומים [50]. ועוד יש מי שכתב, שכאשר המוכר מסכים למכירה, ויש תועלת לקונה בחפץ הנקנה, חל הקניין גם בדבר שיש לאדם צער בו, כולל איברים מגופו. והקניין של איבר נקנה בכסף [51].

היתר קבלת תמורה - דעת רוב ככל הפוסקים והרבנים היא שאין כל איסור הלכתי לקבל תמורה בכסף או בטובת הנאה עבור תרומת איברים להצלת הזולת, אלא שנחלקו ביחס לתנאים שונים הנוגעים להיתר התמורה:

יש מי שכתב, שגם אם התורם הוא עני, או שרוצה לפרוע חובותיו, אך הואיל ויודע שמציל בכך נפש מישראל, וודאי מקיים הוא מצווה, אף על פי שבשביל הצלה בלבד לא היה תורם. כמו כן מותר למתווך בין החולה הזקוק להשתלה לבין התורם לקחת שכר לכתחילה, ואין בזה שום מעשה מגונה או עבירה, כי את כספו הוא מקבל עבור המאמץ והטרחה למצוא ולתאם בין התורם ובין מקבל האיבר [52]; יש מי שכתב, שמאחר ותרומת איברים מן החי היא בגדר מצווה ומידת חסידות, ולא בגדר חיוב מעשי, רשאי התורם לקבל שכר, ודינו כדין ניזק ונחבל, שחייבים לו חמישה תשלומים, ואין שום סיבה לאסור על התורם מגופו לבקש ולקבל תשלום תמורת תרומתו. גובה התשלום ניתן להיקבע על ידי התנייה בין התורם לבין מי ממשפחת מקבל ההשתלה, ותשלום זה, כל עוד הוא בגבולות סבירים, אין לראותו כסחטנות או כבלתי מוסרי, מאחר שלתורם נגרם בזה סבל גופני ולעתים גם נפשי. לדעה זו ההיתר לתשלום הוא רק לתורם עצמו, אבל יש איסור על המתווך לקחת תשלום, בין אם הוא אדם פרטי או מוסד ציבורי, שכן המתווך מחוייב בעשיית המצווה של הצלת נפשות בדרך של טרחה, ללא ניזק או חבלה בגופו, וכמו כן בדרך כזו אנו ניצלים מסכנת התפתחות מיסחור באיברים [53]; יש מי שכתב, שלאור העובדה שמותר לתרום איבר מן החי בהתנדבות, מכאן שאין בזה גדר איסור של חובל בעצמו, או הסתכנות בדרגה האסורה, ולפיכך אין הבדל אם עושה בחינם או בשכר. כאשר תרומת האיברים מן החי נעשית לצורך פיקוח נפש, הרי אם עושה זאת בגלל תמורה כספית, אין תנאי זה הופך את מעשהו לעבירה, שכן חיוב 'לא תעמד על דם רעך' מחייב אפילו לשכור אנשים כדי להצילו. אבל אם יש ממון לניצול, הוא חייב למציל את הוצאותיו [54]. יש שכתבו, שמעיקר הדין אין כל מניעה לקבל תמורה עבור תרומת איברים, אלא שאם יש חשש לניצול פסול של המצב, על נציגי הציבור לקבוע תקנות וחוקים מתאימים [55].

לעומת פוסקים אלו, יש מי שכתב לאסור קבלת תמורה עבור תרומת איברים או רקמות [56]; יש מי שכתב, שלכתחילה אין זה ראוי לקחת תמורה עבור תרומת רקמות [57]; יש מי שכתב, שאין בהלכה כל מקור לאסור תרומת רקמה מחיים תמורת תשלום, אך הרגש המוסרי אינו רואה מעשה כזה בחיוב [58].

יש מי שכתב, שאין לקרובי המת כל זכות לדרוש כסף תמורת הסכמתם לתרום איברים מגופו של קרוב המת, משום שכל מה שיש להם באיברים הוא חיוב מצות קבורה, אבל לא בעלות כלשהי [59]; ויש מי שכתב, שמותר לקרובי המשפחה לקבל תשלום עבור הסכמתם לתרום איברים מקרוב המת, ואין בזה משום איסור הנאה [60].

מקורות

[1] הרב מ. הלפרין, חוב' אסיא מה-מו, תשמ"ט, עמ' 34 ואילך; [2] ראה על כל זה בהרחבה במאמר - א. שטינברג, קובץ הציונות הדתית לכבוד ד"ר ז. וורנהפט, בעריכת שמחה רז, תשס"ב, עמ' 417 ואילך; [3] ב"ק צא ב; [4] אמנם ראה שיטמ"ק ב"ק צא ב, שהביא שיטת הרמ"ה שמוותר לאדם לחבל בעצמו, אך היא דעה יחידה. וראה טושו"ע חו"מ סי' תכ, ובי"י שם; [5] רמב"ם חובל ומזיק ה א, אליבא דר"ן שבעות כז א ד"ה נשבע, ושו"ת הר"ן סי' לב, והרדב"ז על הרמב"ם שבעות ה יז וחובל ומזיק ה ח; שו"ת הרשב"א סי' תריו; טושו"ע חו"מ תכ לא; ש"ך יו"ד סי' רלו סק"ג; [6] מאירי ב"ק צא ב; לח"מ דעות ג א, בשיטת הרמב"ם; [7] רמב"ם חובל ומזיק ה א; [8] שו"ת אגרות משה חו"מ סי' לו, ושם חו"מ ח"ב סי' סה-סו; [9] הגר"א וסרמן, קובץ הערות, יבמות סי' ע. אמנם ראה תוס' ב"ק צא ב ד"ה אלא, שאיסור חובל בעצמו הוא גם כשיש צורך בחבלה, אבל ראה פנ"י, ב"ק שם, שכאשר יש צורך גדול, החבלה מותרת. רק לשיטת הישי"ש ב"ק פ"ח סי' נט אסורה החבלה בעצמו אפילו בצורך גדול, אלא אם כן מדובר בפיקוח נפש ממשי של רבים, עיי"ש, אך לא נפסקה הלכה כמוהו; [10] שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סי' סה-סו.

וראה גם מאמרו של הרב א. שרמן, תחומין, כ, תש"ס, עמ' 353 ואילך; [11] ראה ב"י חו"מ ס"י תכו, בשם הירושלמי שחיב; סמ"ע חו"מ ס"י תכו סק"ב, שהמחבר והרמ"א השמיטו את הירושלמי כי לא סוברים כך. וראה בפסקי ריקאנטי, ס"י תע, ובס' תוספת יוהכ"פ וימא פב ב, שאדם רשאי להציל חייו ע"י כריתת איבר של חברו, אם אין לו ברירה אחרת. עיקר הדין ההלכתי הוא שביב הגדרותיו של הרדב"ז בנידון - שו"ת הרדב"ז ח"ג ס"י אלף נב (ח"ג ס"י תרכז); שו"ת הרדב"ז ח"ה, ללשונות הרמב"ם, ס"י ריח (אלף תקפב). שתי תשובותיו של הרדב"ז בנידון לכאורה סותרות זו את זו בכמה דברים, וכבר דנו בכך רבים - ראה הגר"ע יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה ואילך; שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב ס"י קעד ענף ד; הרב י. זילברשטיין, אסיא, ז, תשנ"ד, עמ' 3 ואילך. וראה עוד במאמר של א. שטינברג, קובץ הציונות הדתית לכבוד ד"ר וורהפטיג, שם. וראה: הרב ע. יעקובוביץ, הרפואה והיהדות, עמ' 120; [12] דברים כד טו; [13] ב"מ קיב א; [14] שו"ת הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן) ס"י כ; [15] שו"ת נובי"ת חו"מ ס"י י; [16] וראה בשו"ת משפט כהן ס"י קמג, שהסביר את ההיתר להסתכן לצורך פרנסה, רק אם מדובר בספק רחוק וחשש בעלמא, אבל אם מדובר בספק סכנה ממשי וקרוב, אסור להסתכן בכך לצורך פרנסתו. ולעומתו כתב בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס"י יז פ"ה אות ט, שאמנם מותר לאדם לעסוק לפרנסתו גם כאשר יש בזה סכנה ממשיה, כגון רופא המטפל בחולים עם מחלות מדבקות, או פועל שצריך להיכנס למקומות מסוכנים וכיו"ב. ולכאורה הכלל הוא שמותר לאדם לעסוק לפרנסתו בדברים שיש סכנה לאחר שנשקלו המשתנים הבאים: מידת הסכנה, המטרה של הפרנסה, דרגת עניונו והכרחיותו לעסוק בפרנסה כזו, הצורך בעיסוק הזה (חבלן המפרק מוקשים ופצצות, מנקה חלונות בקומות גבוהות, פועל בנין על פיגומים, נהג המביא סחורה משטחים שיש בהם מחבלים וכיו"ב), ובעיקר על פי הכלל 'כיוון דדשו בה רבים', היינו האם הדבר מקובל בחברה, ואנשים מן היישוב עושים דברים כאלו, הרי זה בגדר סיכון מותר. האיזון בין כל השיקולים הללו הוא הקובע אם מותר להכניס עצמו לסכנה מסוימת בעיסוק בפרנסה מסוימת; [17] שו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס"י מה; שם ח"ט ס"י כה פ"ז ופכ"ח. וכתב עוד, שאסור לרופא לבצע השתלה כזו. אמנם, התיר לתרום ממי שאינו תלמיד חכם, עבור תלמיד חכם הזקוק לכך; הרב פ.ב. טולידאנו, ברקאי, ג, תשמ"ו, עמ' 23-36. בשו"ת מנחת יצחק ח"ו ס"י קג, נוטה לאסור מטעם סיכון עצמי, אך לא החליט לאסור, עיי"ש; [18] שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב ס"י קעד ענף ד. וכתב שם שאין חיוב להתנדב איבר של שביל להציל חברו, שהלאו דלא תעמוד על דם רעך הוא ככל הלאוין, שחיוב להוציא כל ממונו, אבל לא חיוב לסכן עצמו, וכן משמע באור שמו, רוצח ז ה, ח, מכל מקום רשאי לתרום איבר להצלת חברו; ד"ר י. לוי, נועם, י"ד, תשל"א, עמ' שח, חולק על הציץ אליעזר, וסבור שמבחינה רפואית אין סכנה משמעותית לתורם; הרב י. דיקובסקי, ס' נאות דשא, ח"ב עמ' קנד-קנו; הרב פ.ד. הלוי, אסיא, ד, תשמ"ג, עמ' 251-259; הרב מ. הרש"ר, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' קכב-קכח. וכתב, שבוודאי שכך הדין במקרה שהחולה נמצא על דיאליזה, כך שההשתלה באה למעשה להקל על מצבו של החולה, ולא לצורך פקו"מ מיידי; שו"ת חוות בנימין ח"ג ס"י קט. וכתב להבדיל בין טרחה ומאמץ גופני של המציל, שעליו חלים החיובים של השבת אבדה ושל לא תעמד על דם רעך, לבין פגיעה בגופו של המציל, שבשום מקרה אין חיוב על המציל, אלא שאם הסכנה לא גדולה, יש בזה משום מידת חסידות ולפנים משורת הדין; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב ס"י תשלג, וח"ג ס"י שס; שו"ת מנחת שלמה ח"ב ס"י פב אות ה (שכתב שאם הסכנה רחוקה וודאי מותר לבצע ניתוח כליה מאדם בריא, וגם יש בזה מצווה רבה של הצלת נפשות), והגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חו"מ ס"י קנו סק"ד 27; הרב י.א. ליעבעס, נועם, יד, תשל"א, עמ' כח ואילך; עשה לך רב, ח"ד ס"י סד; שו"ת מעשה חושב ח"ד ס"י כד אותי א-ד; שו"ת אבן ירמאל ח"ה ס"י קה. וכתב שאין חיוב לתרום כליה אבל יש בזה מידת חסידות, ואפילו אם הורים לוחצים על בן לתרום לאחותו, אין חיוב מצד כיבוד אב, אלא רק אם ירצה יש בזה מידת חסידות; הרב י. זילברשטיין, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קנו-קנו; [19] והוא על פי גדרי הלאו של 'לא תעמד על דם רעך' המבואר בשו"ת הרדב"ז ח"ג ס"י אלף נב (ח"ג ס"י תרכז), ובתשובות הרדב"ז ח"ה, ללשונות הרמב"ם, ס"י ריח (אלף תקפב); [20] והוא על פי הגדר שקבע הר"ג א.י. אונטרמן, שבט מיהודה, עמ' כב; [21] הרב ע. יוסף, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' כה-מג; הנ"ל, הלכה ורפואה, ג, תשמ"ג, עמ' סא-סג; וכן בספרו יחיה דעת ח"ג ס"י פד, ובשו"ת יביע אומר ח"ט חו"מ ס"י יב. ויש להעיר, שהרואה את חברו טובע בנהר, או חיה רעה גוררתו, או ליסטים באים עליו, שהם דוגמאות שנקטה הגמ' סנהדרין עג א לחיוב מדין לא תעמוד על דם רעך, בכל אלו יש מידה קטנה של סיכון עצמי, אפילו אם הוא חזק ובעל נשק ויודע לשחות, ובכל זאת יש חובה של לא תעמד על דם רעך, ולפי זה צדקו המחייבים את תרומת הכליה, שבוודאי אין סכנתה גדולה מאלו; הרב י. זילברשטיין, בספר ורפא ירפא - זכרון ישעיהו, עמ' 29; [22] הרב זילברשטיין, שם; [24] הרב י. זילברשטיין, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' קנו-קנו; Rabbi MD Tendler, Mount Sinai J Med 51: 54, 1984; [25] הרב מ. הרש"ר, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' קכב-קכח; [26] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם חו"מ ס"י שמת סק"ג, (ג); [27] הגר"ח שיינברג, הובאו דבריו בס' בדמ"ח ח"י, עמ' 26; שו"ת שבט הלוי ח"ה ס"י ריט; [28] הגר"ש וואזנר, והגר"מ הלבפשטאם, הובאו דבריהם בס' בדמ"ח ח"י, עמ' 32. וראה גם במאמרו של א.י. גולדמינץ, אסיא, סז-סח, תשס"א, עמ' 93 ואילך; [29] הגר"מ הלבפשטאם, הובאו דבריו בס' בדמ"ח ח"י, עמ' 31; [30] שו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס"י כג. וראה עוד במאמרו של הרב מ.ד. וולנר, התורה והמדעינה, ז-ח, תשט"ו-י"ז, עמ' שז; הגר"ש ישראל, חוב' אסיא, נז-נח, כסלו תשנ"ז, עמ' 5 ואילך. וראה בס' בד קודש להגר"ב פוברסקי ח"ד ס"י נב, שאין חיוב מעיקר הדין של לא תעמד על דם רעך' לתת מאיבריו להצלת חברו; [31] שערים המצויינים בהלכה ס"י קצ סק"ד; שו"ת שבט הלוי ח"ה ס"י ריט; הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאבהע"ז ס"י פ סק"א (וראה עוד ב"ש התורה המשמחת עמ' 280); הגר"ח שיינברג, הובאו דבריו בס' בדמ"ח ח"י, עמ' 27; הגר"מ הלבפשטאם, הובאו דבריו שם עמ' 29; שו"ת תשובות והנהגות ח"א ס"י תתצה. וראה עוד בשו"ת וישב משה, ח"א ס"י צד. וראה עוד בשו"ת משנה הלכות ח"ב ס"י תנג, מה שפיקפק בדין זה. ויש להעיר שלכאורה ברור שיש במצב זה דין של לא תעמד על דם רעך, שכן הסיכון הוא מינימלי וחיוב, כמו שהגמ' סנהדרין עג א מחייבת מטעם זה להציל מפני טביעה וכד'. ואף שלקחת איברים וחלקיהם כרוכה גם באיסור גזל וגם באיסור חבלה, ויש דעות שאין איסורים אלו נידחים אפילו בפני פיקוח נפש, אין כן דעת רוב הפוסקים, וראה בע"ע נתוחי מתים; סכון עצמי. וראה עוד במאמרו של הרב מ. הלפרין, אסיא, חוב' מה-מו, טבת תשמ"ט, עמ' 34 ואילך. ומה שכתב בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב ס"י קעד ענף ד, שאין חיוב לא תעמוד על דם רעך בגופו אלא רק בממונו, אולי הוא דווקא כשיש סכנה דבר, מה שאין כן בתרומת דם וי"ל. וראה עוד בע"ע לא תעמוד על דם רעך; [32] שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א ס"י קג; הגרש"ז אויערבאך, הובא בנשמת אברהם, חו"מ ס"י שמת סק"ג(ג); [33] שערים המצויינים בהלכה, ס"י קצ סק"ד. וראה במאמרו של א.ס. אברהם, המעין, ניסן תשמ"ה, עמ' 25; [33] שו"ת וישב משה ח"א ס"י צג-צד; [34] שו"ת משנה הלכות ח"ד ס"י רמה; [35] שו"ת וישב משה ח"א ס"י צג-צד; [36] שו"ת חלקת יעקב חו"מ ס"י יג (בישן הוא ח"ב ס"י מ); האדמו"ר מ"מ שניאורסון מלובביטש, אגרות קודש ח"י עמ' רלט; [37] שו"ת וישב משה שם; [38] שו"ת שאילת משה ס"י נ; שמירת שבת כהלכתה, פ"מ סכ"ה; [39] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חאבהע"ז ס"י פ סק"א; [40] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם ח"ד חו"מ ס"י רמג סק"א; [41] הרב נ. בר-אילן, חוב' אסיא, נא-נב, תשנ"ב, עמ' 59 ואילך; [42] בכורות כט א; רמב"ם תלמוד תורה א ז; טושו"ע יו"ד רמה ו; [43] שו"ת באהלה של תורה, ח"א ס"י ק. וראה מאמרו של מ. ויגודה, חוב' אסיא, עא-עב, תשס"ג, עמ' 5 ואילך; [44] כך מבואר בפירושו בשו"ת הרשב"א ח"ג ס"י יא, ובשו"ת התשב"ץ ח"א ס"י קמה; [45] ראה ברמב"ן תורת האדם שער הסכנה. וראה ט"ז יו"ד ס"י שלו סק"ג; [46] ראה - א. שטינברג, קובץ הציונות הדתית לכבוד ד"ר ז. וורהפטיג, בעריכת שמחה רז, תשס"ב, עמ' 417 ואילך. וראה מג"א ס"י לח סק"ח, ומ"ב על סק"כד וביאורה"ל שם ד"ה הם, שהשתכרות ממצווה איננה מוציאה אדם מגדר עוסק במצווה אם אין עיקר כוונתם להשתכר; [47] ראה רדב"ז על הרמב"ם סנהדרין יח ו; שו"ת הרא"ש כלל סח ס"י י; שו"ת הרב, ה"ל נזקי גוף ס"ד. בימינו נחלקו בדבר שני תלמידי חכמים מובהקים - הגרש"י זווין, לאור ההלכה, עמ' שיח ואילך כתב, שאין לאדם בעלות על גופו, וזה יסוד האיסור לאדם לחבול בעצמו; ולעומתו הגר"ש ישראל, עמוד הימיני, ס"י טז אותי טז-לב כתב, שיש לאדם בעלות על גופו, אם כי אין זו בעלות מוחלטת, אלא גם הקב"ה שותף בו, אבל על חלקו נחשב האדם כבעלים; [48] שו"ת באהלה של תורה, ח"א ס"י ק; [49] הרב מ. הלפרין, אסיא, חוב' מה-מו, טבת תשמ"ט, עמ' 34 ואילך; [50] הרב י.מ. לאו, תחומין, יח, תשנ"ח, עמ' 125-136; [51] הגר"ח גולדברג, עטרת שלמה, ח"ב עמ' מט ואילך; [52] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם, ח"ד חו"מ ס"י תכ סק"א; [53] שו"ת חוות בנימין ח"ג ס"י קט; [54] תורת הרפואה, תשס"א, עמ' 127 ואילך. וכן כתבו להתיר קבלת תמורה עבור תרומת איברים הרב י.מ. לאו, תחומין, יח, תשנ"ח, עמ' 125-136; הרב א. שרמן, תחומין, כ, תש"ס, עמ' 353 ואילך; שו"ת מעשה חושב, חו"מ ס"י כד; [55] ראה א. שטינברג, קובץ הציונות הדתית לכבוד ד"ר וורהפטיג, שם; י. וינר, הרפואה קצו: 129, 1994. וראה עוד בנידון - Grazi RV and Wolowelsky JB, Transplantation 75: 250, 2003; Grazi RV and Wolowelsky JB, IMAJ 6: 185, 2004; [56] שו"ת משנה הלכות, ח"ד ס"י רמה; [57] שו"ת תשובות והנהגות ח"א ס"י תתצח; [58] Rabbi MD Tendler, Mount Sinai J Med 51: 45, 1984; [59] הרב א. בקשי-דורון, תורה שבעל פה, לג, תשנ"ב, עמ' מב ואילך; [60] שו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס"י נג סק"ה. וראה בשו"ת אבן ישראל ס"י מו, שמחייב לשלם לירושלם המת;

Montevideo, Uruguay

מונטווידיאו, אורוגוואי
כסלו, ה'תשנ"ו

אכילת דג טרף, לצורך מניעת מחלות

שאלה

לאחרונה התחילו לייצר כאן מזון בעל תכונות תזונתיות ורפואיות העשוי מדג "קרילי". דג זה איננו כשר. בעלי המקום מבקשים לייצא את המזון המיוחד לארץ. הם טוענים שיש בו תכונות מרפא להרבה מהמחלות המודרניות כולל סרטן. הייתי מבקש את חוות דעתכם, האם יש מקום להשתמש בדג טרף במקרה בו הוא משמש כמזון רפואי. כמות הדג היא ללא ספק לא בטלה בשישים.

תשובה

מאכל בעל תכונות רפואיות המיוצר בעיקר מדג שאינו כשר ונאכל כדרך אכילתו, אסור באכילה לחולים שאין בהם סכנה, וכל שכן שהוא אסור לבריאים לאוכלו¹. כמובן שאי-אפשר אפוא לתת הכשר למאכל כזה².

¹ נפסק בשו"ע (יורה דעה סי' קנה סעיף ג) שאין להתיר לאכול איסור תורה לרפואה שלא במקום סכנה, אלא אם כן הוא נאכל שלא כדרך הנאתו. אמנם לגבי שמן-דגים בלבד לימד ה"דבר משה" (מהורדנקה) זכות על הנוהגים לשתותו, אך ה"דרכי תשובה" (סי' קנה ס"ק כח) דחה דבריו.

² במקרה שמאכל זה יומלץ על-ידי רופא לחולה שיש בו סכנה, ואין לו למאכל תחליף כשר, עדיף שיאכלו ללא הכשר, מאשר שניתן הכשר כללי שעלול להכשיל חולים שאין בהם סכנה ואף בריאים. אם בתהליך העיבוד איבד הדג שם אוכל, עיין ב"במראה הבזק" (ח"א שאלה מו, שאלה ב במהדורה הראשונה ובהערה 2 שם).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

מתפללים לרפואתה השלימה של **אורית בת מרים** בתוך שאר חולי עם ישראל

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.
תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכי דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי הוּפֵך את התורה ל"תורת חיים".

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן.
יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"
הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.